

УДК 378.091.12-051:373.3:37.015.31:78

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ЕТАПІВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Богданович В. В.

У статті визначено та частково розкрито етапи підготовки майбутніх учителів початкової школи до музично-естетичного виховання учнів. Зосереджується увага на історії становлення культури як такої, починаючи з часів Київської Русі і закінчуючи ХХ століттям. Зазначено, що пісня є одним з початків музично-естетичного виховання нації, пісня супроводжує все життя людини, її трудову діяльність, громадське й особисте життя, відображає світогляд. Згадується про обрядовість, побутові та календарні пісні. Пам'ятки літератури, живопису, музики та інших видів мистецтва свідчать про виняткову оригінальність культури Київської Русі.

Ключові слова: науково-педагогічні, етапи, початкова школа, музично-естетичне, музично-поетичне, Київська Русь, культура, пісня, мистецтво, історія.

В статье определены и частично раскрыты этапы подготовки будущих учителей начальной школы к музыкально-эстетическому воспитанию учащихся. Сосредоточено внимание на истории становления культуры как таковой, начиная со времен Киевской Руси и заканчивая ХХ веком. Указано, что песня является одним из истоков музыкально-эстетического воспитания нации, песня сопровождает всю жизнь человека, его трудовую деятельность, общественную и личную жизнь, отражает мировоззрение. Упоминается о обрядности, бытовые и календарные песни. Памятники литературы, живописи, музыки и других видов искусства свидетельствуют об исключительной оригинальности культуры Киевской Руси.

Ключевые слова: научно-педагогические, этапы, начальная школа, музыкально-эстетическое, музыкально-поэтическое, Киевская Русь, культура, песня, искусство, история.

Stages of future preschool teachers' training for pupils' musical and aesthetic education are defined and partially revealed in the article. It is devoted to the history of cultural development since Kievan Rus and up to the end of the 20th century.

It is claimed that a song is one of the musical and aesthetic education sources of the nation, a song accompanies all human life, their work, public and private life, reflects their outlook. It is said about ceremonial, daily life and calendar songs. Monuments of literature, painting, music and other art forms testify about exclusive originality of the culture of Kievan Rus.

Four periods were distinguished, that became historical premise for development of musical and aesthetic education of children and youth in Ukraine – historical and syncretic that lasted from the period of ancient times to the 11th century when influence of the musical phenomena on people was characterized by syncretism – inherence from the daily life based on rituals and traditions of religious and national and traditional character.

Orthodox and secularized stage which lasted from the 11th century to the 19th century; it is characterized by activity of cult chain of music centres that gradually combined religious orientation of musical settings of cult ceremonies with professional musical education.

Meaningful and determinant stage covers the period of the 60–90s of the 19th century and is characterized by consciousness of the advanced Ukrainian intellectuals formation, appearing of the first forms of the musical education organization.

The fourth stage – is pedagogically directed which began at the end of the 19th century and is defined, first of all, by purposeful pedagogical activity of the outstanding Ukrainian composers and musicians, by creation of the musical and educational organizations,

musical educational institutions and distribution of daily life music that led to the system formation of musical and esthetic education of children and youth in Ukraine.

Key words: scientific and pedagogical, stages, primary school, musical and aesthetic, musical and poetic, Kievan Rus, culture, song, art, history.

Як відомо з багатьох історичних праць, своїм корінням музично-естетичне виховання пов'язане зі стародавньою культурою східних слов'ян, що стала підґрунтям виникнення музичного мистецтва. Музично-поетичне мистецтво наших прашурів відбивало їхній світогляд та громадський побут. Воно мало синкретичний характер, бо було невід'ємною частиною їхнього життя. Стародавні люди засобами слова, музики, співу намагалися вплинути на сили природи, які уявлялися їм у вигляді живих істот.

Пісня виникла в трудовому процесі та у зв'язку з розвитком мислення і мови. Від найраніших етапів існування людського суспільства пісня супроводжувала все життя людини, її трудову діяльність, громадське й особисте життя, відбивала світогляд. Трудові пісні групувалися в цикли відповідно до сезонів і характеру праці. Таким чином, у наших предків ще в часи давньої східнослов'янської спільності сформувалися цикли землеробських календарних, або сезонних, пісень, пов'язаних з основною формою праці і виробництва.

За часів первісно-родового ладу у наших предків, крім численних землеробських пісень річного кола, зароджуються й старовинні типи родинно-побутових пісень. Відображаючи найважливіші події в особистому й громадському житті людини, вони не пристосовувалися до певних календарних дат або періодів року. До них належали старовинні пісні на народження людини й наречення її іменем, колискові пісні, весільні, що відзначали період зрілості людини й одруження [5].

Як зазначає у своєму дослідженні мистецтвознавець та історик Д. Ліхачов, багатство й самобутність давньоруського народного музично-поетичного мистецтва успадкувала культура Київської Русі, утворення якої належить до середини IX ст., коли внаслідок зростання виробничих сил і в зв'язку з необхідністю організованого захисту проти нападів войовничих східних кочівників складається перша держава східних слов'ян [2].

Сучасна історична наука відносить початок формування Київської Русі до середини першого тисячоліття нашої ери, а виникнення найдавнішого й найбільшого її міста – Києва, названого народом "матір'ю городів руських", – приблизно до V ст. Періодом розквіту Київської Русі були X–XII ст., коли вона стала однією з найзначніших і найбільших держав Європи. Зміцнювалися міжнародні політичні, культурні, економічні зв'язки Київської Русі. Київські князі укладали воєнні угоди та союзи зі своїми сусідами, зокрема з західними слов'янами, вступали в родинні зв'язки з візантійським та західноєвропейськими дворами [1].

У другій половині X та в XI ст. державно-політичне і культурне життя Київської Русі досягло високого рівня; Київ перетворився на один з провідних культурних центрів, де інтенсивно розвивалися наука й освіта, розквітало музичне мистецтво, утворювалися видатні осередки самобутньої культури, як, наприклад, Києво-Печерський монастир – центр давньоруського літописання. Саме тут на початку XII ст. виникає перший відомий у вітчизняній історії руський літопис "Повесть временных лет" (1113 р.), а також велична пам'ятка давньоруської літератури – "Слово о полку Ігоревім".

Пам'ятки літератури, живопису, музики та інших видів мистецтва свідчать про виняткову оригінальність культури Київської Русі [1].

Таким чином, маючи свої витoki з синкретичних культових і народних обрядових традицій, процес музично-естетичного виховання дітей та молоді поступово перетворився на суспільне явище, яке спиралося на історичний досвід музично-естетичних надбань попередніх поколінь.

Спираючись на вищезазначене, маємо виділити перший період, що став історичною передумовою розвитку музично-естетичного виховання дітей та молоді в Україні – історико-синкретичний, який тривав від періоду стародавніх часів до XI ст., коли вплив музичних явищ на людей характеризувався синкретичністю – невід'єм-

ністю від повсякденного побуту, ґрунтованого на ритуалах і традиціях релігійного та народно-традиційного характеру. Змістом цього процесу стали народні пісні та музично-поетичні обряди, пов'язані з ритуалами побутових явищ життя: весілля, народження дитини, поховання, дійства, пов'язані з календарними сільськогосподарськими роботами – посівна, жнива та ін. До цього слід віднести і дійства, пов'язані з різдвяними та іншими релігійними святами.

Другий історичний період (передумова) ми умовно назвали ортодоксально-секуляризаційним, який тривав з XI до XIX ст., і, як відомо, характеризується діяльністю культурної мережі музичних осередків, які своєю діяльністю поступово поєднували релігійну спрямованість музичного оформлення культових обрядів з професійним музичним навчанням, яке мало світський характер, та народно-виконавським мистецтвом, що широко було розповсюджене у побуті [3].

До цього слід віднести діяльність музичних осередків, що функціонували в XI–XII ст. при Десятинній церкві в Києві, Київській Печерській Лаврі, Андріївському монастирі в Києві. Тут навчали хорового співу, який мав історичну назву "знаменний розспів". До цих часів відносяться і перші зразки записів музичних творів так званими "крюками", які пізніше стали називати "знаменами".

Велике місце в народному житті, побуті княжого двору і церковно-релігійному обряді належало в ті часи музиці. Низка історичних документів свідчить про появу й ратної (військової) музики, що звучала в бойових походах.

Особливо обдарованих виконавців, народних професіоналів-акторів, танцюристів, співаків, музикантів-інструменталістів називали скоморохами. Вони були носіями народного мистецтва й тому зазнавали переслідувань з боку церкви, а пізніше і влади.

До цього ж етапу становлення процесу музично-естетичного виховання відноситься виникнення та діяльність освітніх закладів. І найзначнішою подією в цьому плані стала діяльність Острозької слов'яно-греко-латинської академії (1576–1636 рр.), де навчання музики входило до навчальної програми. До цього періоду слід віднести і діяльність братських шкіл, які поширилися у містах Київської, Львівської, Луцької, Перемишльської, Холмської та інших єпархій. До цього етапу відноситься також виникнення перших науково-методичних посібників музичного навчання та виховання. Це, перш за все, теоретичний твір Й. Шпангенберга "Питання музики для вжитку Нордгаузенської школи, або Як легко і правильно навчати молодь співів" 1542 р [3].

У XVIII–XIX ст. в Україні склались умови для виникнення перших музичних шкіл. Це насамперед Глухівська школа півчих, школа при Київській капелі, музичні школи Запорізької Січі. Музичну підготовку давали також спеціальні класи нотного співу та інструментальної музики, які функціонували при деяких навчальних закладах, зокрема Харківському казенному училищі, Києво-Могилянській академії. Саме Києво-Могилянська академія з її чудовим хором і оркестром стала на переломі XVIII і XIX ст. головним осередком музичного виховання та навчання молоді в Україні.

Третій період, що став етапом розвитку музично-естетичного виховання дітей та молоді в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст., – змістово-визначальний, який охоплює період 60–90-х рр. XIX ст. і характеризується становленням самосвідомості передової української інтелігенції, появою перших форм організації музичного виховання, побудованого на певній науково-методичній базі, яка мала системний характер, виникненням культурно-освітнього руху та музичних освітніх організацій, які своєю діяльністю визначали і стверджували основну мету музично-естетичного виховання українського народу у контексті розвитку та поширення української національної культури.

Величезну роль у цьому процесі відіграли видатні громадські діячі, письменники та музиканти другої половини XIX – початку XX ст. Їхня громадська та професійна діяльність була спрямована на пробудження самосвідомості українського народу, збереження та подальшого розвитку його культурної спадщини. Незважаючи на заборони і переслідування з боку уряду, вони пропагували українські традиції в літературі, мистецтві. Проводили величезну роботу зі збереження та розповсюдження української мови і народних культурних традицій. Діяльність

Т. Шевченка, О. Духновича, І. Франка, Лесі Українки, Ю. Федьковича, С. Миропольського, Степана Сірополка та ін. сприяли відродженню українських традицій у літературі і мистецтві, що прогресивно відбилосся на становленні та розвитку національної школи і виховання.

Значний внесок у розвиток змісту музично-естетичного виховання внесли західноукраїнські композитори, а саме:

– С. Воробкевичем започатковано ідею створення дитячого вокального репертуару, що знайшла своє продовження у діяльності таких композиторів, як В. Матюк, М. Копко, І. Кипріян, А. Вахнянин, Д. Січинський, А. Вахнянин та інших західноукраїнських митців другої половини ХІХ – початку ХХ ст., які за основу до своїх видань беруть народнопісенний матеріал;

– В. Матюк є першим серед композиторів Західної України автором "Руського співаника для шкіл народних", який, разом із "Малим катехизом музики", створив малу прогресивну школу співу, де теоретичний матеріал катехизу закріплювався практичними вправами зі співаника. Згодом ця ідея була підтримана С. Воробкевичем, М. Копком, іншими західноукраїнськими митцями;

– І. Кипріян, видавши "Учебник початкових відомостей музики і співу", увійшов в історію як автор першого теоретичного підручника з музики;

– М. Копко має особливі заслуги в розвитку педагогічної науки як редактор-видавець, який заснував видавництво, де друкував окремими випусками підручники і збірники з музично-естетичного виховання;

– Д. Січинський, будучи першим професійним композитором Західної України, підняв престиж фортепіанної педагогіки, увійшовши в історію як автор якісного дитячого фортепіанного, а також вокального репертуару;

– А. Вахнянин своєю організаційно-педагогічною діяльністю заклав фундамент вищої музичної освіти в регіоні. Його постать є однією з найяскравіших в історії західноукраїнської музики другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Хоча цілісної системи національного музичного виховання в повному і завершеному вигляді західноукраїнськими композиторами не було сформовано, в низці наукових праць, численних газетних і журнальних статтях, підручниках, збірниках вони висунули ряд важливих ідей щодо удосконалення змісту, форм і методів музичного виховання. Ці здобутки знайшли своє продовження і розвиток у діяльності С. Людкевича, Ф. Колесси, В. Барвінського, Б. Вахнянина, М. Гайворонського, Н. Нижанківського та інших українських композиторів першої половини ХХ ст., а сьогодні заслуговують на глибоке й всебічне вивчення, оскільки можуть і повинні стати активними чинниками розбудови національної освіти в Україні [3].

Мета й основні завдання музично-естетичного виховання теоретично обґрунтовані в роботах С. Миропольського – виявлення естетичних здібностей; формування естетичного сприйняття; задоволення художньо-естетичних потреб; виховання естетичних почуттів; формування естетичного ідеалу; розвиток естетичного смаку [4].

Четвертий етап – педагогічно спрямований, який розпочався наприкінці ХІХ ст. і визначився, насамперед, цілеспрямованою педагогічною діяльністю видатних українських композиторів та музикантів, таких як М. Лисенко, К. Стеценко, М. Леонтович, Я. Степовий, Б. Підгорецький, О. Кошиць, Ф. Якименко, М. Вербицький, І. Лаврівський, С. Воробкевич, В. Матюк, А. Вахнянин, С. Людкевич, В. Барвінський, Н. Нижанківський, Ф. Колеса, М. Колеса, Г. Дяченко, Л. Ревуцький, В. Косенко, П. Козицький, М. Вериківський, О. Мишуга, І. Алчевський, С. Крушельницька, М. Менцинський та ін., створенням музично-просвітницьких організацій, музичних навчальних закладів та поширенню побутового музикування, що поклато початок утворенню системи музично-естетичного виховання дітей та молоді в Україні.

Цей етап визначається педагогічною спрямованістю діяльності інституцій музичного мистецтва, намаганням пропаганду національної музичної культури поєднати з освітньо-педагогічною діяльністю.

Створення Київського відділення Імператорського російського музичного товариства (ІРМТ) у 1863 р. і подальше поширення його діяльності на інші міста створило тенденцію систематичного освітньо-педагогічного впливу музичного мистецтва на широкі верстви населення.

У різних містах почали виникати музично-творчі організації, які спрямовували свою роботу не тільки на пропагування українського музичного мистецтва, а й проведення просвітницької та музично-освітньої діяльності.

Так, "Товариство аматорів музики", що виникло у 1964 р. в Одесі за ініціативою П. Сокальського, у 1884 р. влилося в Одеське відділення ІРТМ, що врешті стало створенням спочатку музичних класів, а згодом і музичного училища (1897). "Товариство любителів хорового співу", що створилося у 1874 у Миколаєві, у 1891 р. перетворилося на Миколаївське відділення ІРМТ з музичними класами при ньому. У 1883 р. у Луганську виник "Гурток аматорів драматичного мистецтва, музики і співу". У 1884 р. у Чернігові виник "Музично-драматичний гурток", учасниками якого були більш як 200 членів-любителів.

Одним із найголовніших досягнень роботи ІРМТ було відкриття у 1883 р. в Києві музичного училища, що стало початком професійної музичної освіти. Таке саме училище одразу ж відкрилося у Харкові (1884 р.), а згодом і в інших містах України.

Література

1. История культуры Древней Руси. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. Т. 2. – 1954. – 982 с.
2. Лихачев Д. С. Культура русского народа X–XVII вв. / Д. С. Лихачев. – М. : Искусство, 1961. – 480 с.
3. Мизайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.: дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Михайличенко Олег Володимирович. – Суми, 2007. – 397 с.
4. Миропольский С. О музыкальном образовании народа в России и Западной Европе / С. Миропольский. – СПб., 1882. – 98 с.
5. Шреер-Ткаченко О. Я. Історія української музики / О. Я. Шреер-Ткаченко. – К. : Музична Україна, 1980. Ч. 1. – 1980. – 200 с.